

УДК 355.233 (477)

Юзеф Добровольський,кандидат технічних наук, доцент
Національний авіаційний університет
ORCID ID 0000-0002-1077-1402**Віктор Добровольський,**кандидат наук з фізичного виховання і спорту
Військовий інститут Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID 0000-0002-4162-3920**Олег Зарічанський,**кандидат педагогічних наук, доцент
Військовий інститут Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID 0000-0002-6934-9521

DOI: 10.33099/2617-1775/2020-01/117-126

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Визначено, що професійна мобільність викладача вищого військового навчального закладу визначається як здатність швидко адаптуватися в різних сферах соціально-педагогічної діяльності, заснованої на прагненні до самореалізації, самовдосконалення і сформованих ключових компетенціях. Виходячи із сутності готовності до професійної мобільності викладача вищого військового навчального закладу, при визначенні критеріїв мобільності необхідно враховувати два аспекти: готовність професійна і готовність до активної реакції на проблемні ситуації, здатність особистості швидко прогнозувати і реагувати. Доведено, що критерієм виділення рівнів сформованості готовності до професійної діяльності викладача вищої військової школи стала ступінь її цілісності, тобто єдність якостей особистості, діяльності фахівця.

Ключові слова: курсант; слухач; структура; професійна мобільність; ключові компетенції; викладач вищого військового навчального закладу; критерії; рівні сформованості.

Постановка проблеми. Інтенсивний інформаційний розвиток сучасного суспільства сприяє формуванню високих вимог до рівня професійної підготовки майбутніх фахівців. Визначальними характеристиками стають самостійність, нестандартність мислення, ефективність вирішення професійних і життєвих завдань, професійна мобільність, здатність бути суб'єктом професійного розвитку.

У центрі нашої уваги - професійна мобільність викладача вищого військового навчального закладу, тому важливо розглянути специфічні особливості його діяльності та мобільності, обумовлені індивідуальними особливостями особистості, педагогічним спілкуванням з різними соціальними групами (курсанти, колеги-офіцери), гнучкою орієнтацією і реагуванням на професійні ситуації, педагогічним передбаченням, маневреністю в динамічних професійних умовах відповідно до компетентності і власної життєвої позиції.

Актуальність і доцільність дослідження обраної проблеми посилюється достатньо стрімким ускладненням завдань професійної діяльності викладачів

вищої військової школи та недостатнім усвідомленням курсантами необхідності набуття професійної мобільності у процесі фахової підготовки; необхідністю цілеспрямованого формування професійної мобільності фахівців закладів вищої військової освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження поняття професійної мобільності майбутнього фахівця з точки зору його структурних компонентів розглянуто в наукових працях В. Байденко, І. Зимня, І. Зязюн, Н. Кузьміна, О. Пометун, Н. Селезнева, А. Субетто, М. Степко, Ю. Татур, А. Хуторський, В. Шадриков та ін. Теоретико-прикладне обґрунтування особистісної, соціальної та професійної мобільності висвітлено у психолого-педагогічних дослідженнях Л. Горюнової, Е. Зеєр, А. Маркової, А. Маслоу, Н. Пряжнікова, К. Роджерса, Т. Титаренко, М. Хайдегер та ін.

Проблема професійної мобільності особистості у педагогічних контекстах розглядається у сучасних наукових працях І. Герасимової, Ю. Клименка, Г. Меденкової, Р. Пріми, Є. Рапацевич, Л. Сушенцевої та ін.

У дослідженнях вітчизняних учених підкреслюється, що професійна мобільність сьогодні виступає найважливішою складовою кваліфікаційної характеристики спеціаліста [5,с.6].

Мета статті теоретично обґрунтувати особливості структури професійної мобільності викладача вищого військового навчального закладу.

Методи дослідження. Використовувалися наступні методи дослідження: теоретичні - аналіз психолого-педагогічної літератури, синтез, аналогія в поєднанні з індукцією для визначення теоретичних засад професійної мобільності військового фахівця, її формування в системі професійної підготовки; узагальнення і систематизація концептуальних теоретичних положень для обґрунтування педагогічних умов формування професійної мобільності викладача вищого військового навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Професійна мобільність майбутнього викладача вищого військового навчального закладу - це інтегрована якість особистості, що є необхідною для її успішної життєдіяльності в умовах сучасного ринку праці. В наукових дослідженнях Л. Горюнової вказано, що професійна мобільність включає такі компоненти: якість особистості (забезпечує внутрішній механізм розвитку людини через сформованість ключової та загально професійної компетентності); діяльність людини (детермінована подіями, що змінюють середовище і, результатом якої виступає самореалізація людини в житті та професії); процес перетворення людиною самої себе, а також навколишнього професійного та життєвого середовища) [1,с.186].

Професійна мобільність викладачів вищого військового навчального закладу охоплює різноманітні зміни змісту, характеру та умов праці педагогів, що торкаються змін їх статутних характеристик (внутрішньо професійних, категоріальних) і більш широких (соціальних). Вона виражається у зміні: професії (спеціальності, спеціалізації); кваліфікації; посади; місця роботи або служби.

Перш за все, у військовій освіті співвідношення стабільності і мобільності

кадрів інша, ніж у сфері виробництва: забезпечення гнучкості і багатофункціональності професійної освіти відповідно до потреб суспільства збільшує вимоги до значення мобільності. По-друге, детермінована об'єктивними чинниками, як і в сфері виробництва, мобільність у військово-педагогічній сфері, її спрямованість, інтенсивність більше залежать від особистісних, суб'єктивних чинників. Збройні сили зацікавлені в такому фахівцеві, який уміє думати самостійно і вирішувати різноманітні проблеми, застосовувати знання, одержані в процесі навчання; володіє критичним і творчим мисленням, що сформоване в процесі військової освіти; вміє здобувати нові знання, здібний до самонавчання, самоосвіти.

Спираючись на науковий метод синтезу психолого-педагогічних підходів до поняття «професійна мобільність», визначимо професійну мобільність викладача закладу вищої військової освіти як здатність швидко адаптуватися у різних сферах соціально-педагогічної діяльності, що базується на прагненні до самореалізації, самовдосконалення та сформованої ключової компетентності.

Розглянемо компоненти професійної мобільності викладача закладу вищої військової освіти. Ми погоджуємося із твердженням Л. Сушенцевої про те, що основою професійної мобільності викладача вищого навчального закладу є динамізм його мотиваційних, інтелектуальних і вольових процесів, завдяки чому створюється індивідуальне поле готовності до професійної мобільності [7].

Базуючись на вищезазначеному та працях вітчизняних та зарубіжних науковців, виокремимо такі компоненти професійної мобільності викладача вищого військового навчального закладу (див. табл. 1).

Показники цих компонентів засвідчують, що в процесі фахової підготовки викладачів вищих військових навчальних закладів низка окремих особистісних та інструментальних показників у окремих курсантів проходить стадію подальшого розвитку, а в інших може перебувати на стадії формування. Показники ж діяльнісного компоненту мають цілеспрямовано формуватися у курсантів, починаючи з першого року навчання.

Таблиця 1

Компоненти професійної мобільності викладача вищого військового навчального закладу

Компоненти мобільності	Показники
Особистісний	Гнучкість розуму; комунікабельність; емоційна стабільність; позитивне мислення; вольовий потенціал; пластичність; наполегливість; висока працездатність; креативність.
Інструментальний	Педагогічна активність; професійна ініціативність; готовність до ризику; прагнення до саморозвитку.
Діяльнісний	Визначати цілі діяльності та стратегії їх реалізації; контактувати з представниками різних вікових груп; приймати рішення в нестандартних педагогічних ситуаціях; самостійно вирішувати професійні проблеми; адекватно оцінювати свої професійні здобутки.

Професійна мобільність спирається на педагогічну культуру і професійну компетентність. Сучасні вчені велику увагу приділяють проблемі компетентності, що забезпечує педагогу продуктивне професійне функціонування і пропонують різні моделі.

Інший підхід до визначення структури професійної мобільності фахівця передбачає врахування постійних змін, що відбуваються в суспільстві, державі, освіті, інших галузях людської життєдіяльності. За таких умов сучасний фахівець повинен мати високий рівень творчості: креативність мислення і швидкість прийняття рішень, здатність до самоосвіти, вміння пристосовуватися до нових обставин, стійкість до фрустрації зовнішнього і внутрішнього середовища, вміння відстежувати і правильно оцінювати стан навколишнього простору. Високий ступінь адаптивності і активності в постійно змінному середовищі характеризує мобільного фахівця, тобто спеціаліста, здатного вирішувати різноманітні завдання без психологічного збитку для себе.

Отже, першим складником мобільності фахівця виступає його здатність до творчості - творчого перетворення себе й навколишнього середовища. Безперервність і мінливість сучасного світу та освіти, зокрема, сильно впливають на людей. Це обумовлює процес поділу людей на тих: хто має високу стійкість до змін, але не схильний до адаптації; хто не здатний до адаптації і не може протистояти змінам; хто здатний до адаптації і змін, але потребує стимуляції; хто здатний адаптуватися і швидко змінюватися, здатний до швидкого навчання, самонавчання. Тому сучасна освіта покликана допомогти всім категоріям молоді бути стійкими до змін і бути здатними до реактивної адаптації на основі самонавчання та навчання.

Таким чином, другим складником професійної мобільності фахівця можна назвати його готовність до змін. Саме від ступеня готовності фахівця до змін

залежить прийняття рішення про зміну місця роботи, професії, освіти тощо. Людина, переоцінюючи свій багаж знань, приймає рішення про його зміну або про відмову від якоїсь його частини. «Бажання змінитися» означає, що особистість готова внести суттєві зміни у своє життя і діяльність без зовнішнього втручання або тиску.

Третім складником професійної мобільності, є активність особистості. Сучасну професійну освіту в Україні побудовано за принципом наступності освітніх програм, де освітня програма закладу вищої освіти, розроблена з опорою на досягнуте і з орієнтацією на розвиток, є продовженням освітнього маршруту людини. Професійне та особистісне становлення курсанта у вищій військовій школі здійснюється за допомогою його власної активності. При цьому активність виражається і в роботі над перетворенням себе, і в роботі над перетворенням навколишньої дійсності. На думку М. Соколової [6,с.129], активність проявляється у здатності ставити досяжні цілі, реалізовувати свою програму, незважаючи на обставини, що перешкоджають досягненню мети.

Що стосується особистісної мобільності (всередині професій і за її межами), то її слід розуміти, як здатність до руху в досягненні цілей, відстоювання ціннісних орієнтацій, переконань, готовність до обґрунтування суб'єктної активності і правильного вибору в складній педагогічній ситуації. Призначення професійної мобільності викладача, перш за все, в тому, щоб актуалізувати розвиток внутрішніх механізмів людини, її особистісних якостей, логічних прийомів, операцій, суджень. По-друге, як зазначає О. Нікітіна, професійна мобільність впливає на діяльність фахівця, сприяє зміні відносин до результатів своєї праці відповідно до вимог часу, самооцінки як фахівця і актуалізує процес перетворення людиною самої себе, оточуючого його професійного і життєвого середовища. Мобільний фахівець має більше шансів у подоланні будь-якого кризового стану суспільства і всіх сфер економічного розвитку. Суб'єктивна раціональність такого спеціаліста дозволяє по-новому інтерпретувати ситуацію і організувати її на успішне досягнення цілей в залежності від своїх здібностей, від суспільних умов, від життєвих інтересів [4,с.92].

Науковцем Т. Дрізде була розроблена гіпотетична модель, суть якої полягає в наступному: процес розвитку професійної мобільності майбутнього фахівця - це рух за рівнями професійної свідомості, від конкретного рівня буденної індивідуальної свідомості до абстрактного рівня суспільної свідомості і розвиток діяльнісної активності, мобільності як готовності приймати рішення і обґрунтовувати свій вибір у складній ситуації та вирішення педагогічних завдань [2, с.22].

В представленій моделі «Конус Дрізде» (рис.1.) доцільно вважати основою загальне уявлення про професію викладача вищої школи та пов'язані з ним життєві ситуації самореалізації, тобто практична свідомість майбутнього педагога вищої школи, його ідеал, мотивація до навчання у магістратурі і готовність до самореалізації в обраній професії. На цьому етапі слід розвинути у курсанта (слухача) позитивне ставлення до свого статусу, вміння приймати оптимальні і соціально значимі рішення, регламентувати свою поведінку на

основі прав і обов'язків курсанта (слухача).

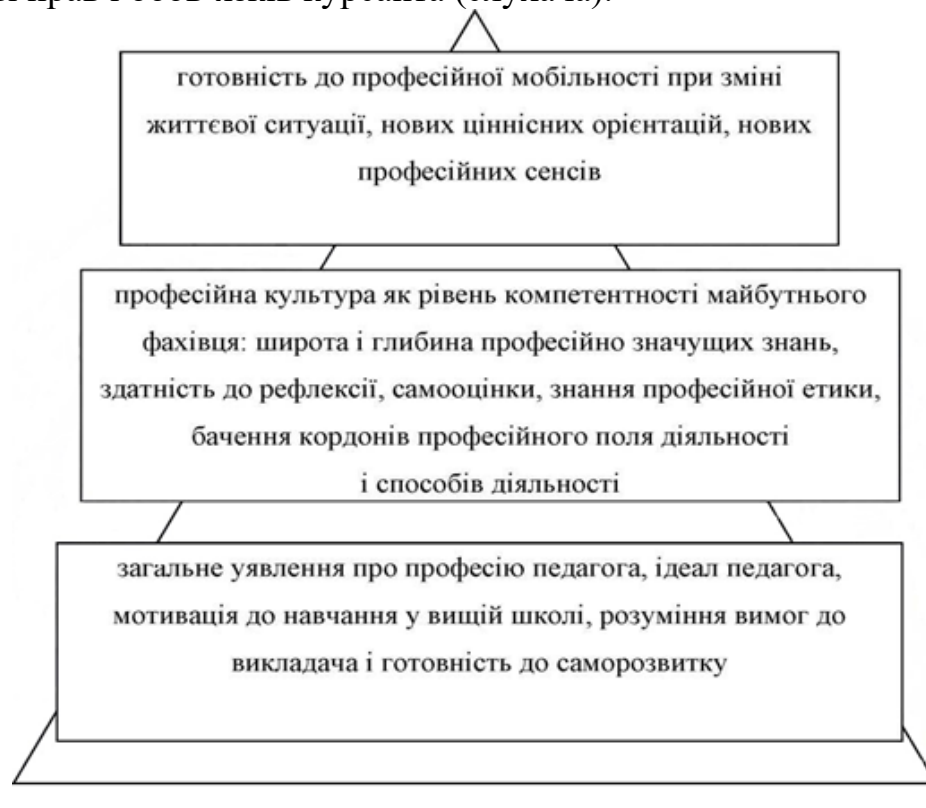

Рис. 1. Переміщення по рівням свідомості в процесі підготовки професійно мобільного викладача вищого військового навчального закладу

Другим компонентом моделі є професійно-педагогічна культура як рівень компетентності майбутнього викладача вищої військової школи: широта і глибина педагогічних знань, здатність до рефлексії, самооцінки, знання професійної етики, усвідомлення меж професійного поля діяльності і способів діяльності.

Третій компонент моделі - готовність до професійної мобільності при зміні життєвої ситуації, нових ціннісних орієнтацій. Взаємозв'язок всіх компонентів відбувається через систему професійної підготовки (організація навчально-виховного процесу, різних видів практики, розваг, спілкування, самоосвіти, різні форми творчості, а також прослуховування окремих навчальних дисциплін та проходження практики курсантами за програмами країн партнерів (за кордоном), що забезпечує формування професійної свідомості і розвиток готовності бути мобільним, орієнтуватись на широкий спектр самовираження, статусного зростання і прагнення активно змінювати несприятливі ситуації.

Найбільш вдалим, на нашу думку, є визначення О. Лапіної та О. Нікітіної. Під готовністю педагога до професійної мобільності вони розуміють «стан, що актуалізує всі потенційні можливості особистості для того, щоб знайти оптимальний вихід зі складної ситуації і спрогнозувати професійний саморозвиток. Це інтегративне динамічне новоутворення в структурі особистості педагога відображає відкритість до змін, ступінь усвідомлення сутності мобільності і проявляється в аналітичному способі мислення, вмінні оцінити ситуацію, що склалася, співставити зі своїми можливостями і

потребами, ціннісними установками і мотивами професійного саморозвитку, в умінні прогнозувати і робити обумовлений вибір» [3,с.71].

Готовність до професійної діяльності виступає одним із критеріїв результативності професійної підготовки військових магістрів і є зв'язуючим компонентом між процесом військової підготовки і майбутньою службою офіцера, де готовність виступає як позитивна установка на майбутню професійну діяльність.

Виходячи із концепції готовності до професійної мобільності викладача вищого військового навчального закладу, при визначенні критеріїв мобільності необхідно враховувати два аспекти: готовність професійну (мобільність на основі рівня компетентності майбутнього офіцера) і готовність до активної реакції на проблемні ситуації, здатність особистості швидко прогнозувати та реагувати. Тобто, готовність до прояву мобільності спеціаліста включає суб'єктний та діяльнісний критерії.

Суб'єктний критерій характеризується рефлексивним показником досвіду курсанта (слухачами) (вміння оцінити ситуацію і свої можливості) і спрямованістю на подолання складних ситуацій (потреби, мотиви, світогляд, цілі), вольовими рисами (рішучість, самостійність, ініціативність, наполегливість), потребі в суб'єкт - суб'єктній взаємодії в процесі професійного становлення. В якості показника готовності до професійної діяльності виступає усвідомлений образ себе як результат роботи над собою, постійного зусилля зберігати свою позицію, бути самим собою.

Діяльнісний критерій характеризується такими показниками як відкритість до змін, здатність до цілепокладання, планування дій, проектування власного професійного розвитку і досягнення професійно значимої компетентності у вирішенні педагогічних завдань; вміння знаходити оптимальне вирішення складних ситуацій і аргументувати варіант вибору рішення, активний самопрояв у звичайних і спеціально змодельованих умовах, усвідомленість, інтенсивність, стійкість спрямованості (соціальної, професійної, особистісної) на досягнення високих показників діяльності.

Критерієм виділення рівнів сформованості готовності до професійної діяльності викладача вищої військової школи став ступінь її цілісності, тобто єдність якостей особистості (готовність до змін, здатність до самопізнання, самокритичність, цілеспрямованість, рішучість, самостійність) та діяльності фахівця (вміння прогнозувати, досягати поставлених цілей).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, можна відзначити, що в структурі професійної мобільності викладача вищої військової школи найбільш часто виділяються такі складові: активність, яка розуміється як готовність до викладацької діяльності, освоєння нових форм і видів діяльності, як основа професійно-педагогічної діяльності; адаптивність, як здатність пристосовуватися до мінливих умов педагогічної діяльності; готовність змінити своє життя і діяльність; основа професійно-педагогічної гнучкості; відкритість - схильність до нового, невідомого, відмова від стереотипів; комунікативність - здатність і готовність встановлювати нові зв'язки та контакти із суб'єктами освітньої діяльності; креативність - творче ставлення до середовища і власної

педагогічної діяльності, готовність до їх перетворення; фундамент професійно-педагогічного новаторства; компетентність - здатність гнучко орієнтуватися у професії, готовність до продовження навчання, самонавчання, саморозвитку, самоосвіти.

Сучасний викладач у сфері вищої військової освіти має бути не тільки професійним педагогом-офіцером, а й особистістю, що володіє засобами пізнання себе та навколишнього світу й здатна до повноцінного професійного й особистісного самовираження та самореалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горюнова Л.В. Профессиональная мобильность специалиста как проблема развивающегося образования в России : дис... докт. пед. наук :13.00.08 / Лилия Васильевна Горюнова. - Ростов-на-Дону, 2006. - 337 с.
2. Дридзе Т.М. Многомерность социального бытия личности в пространстве времени коммуникации / Т.М. Дридзе // Мир психологии. - 2000. - № 2. - С. 20-23.
3. Лапина О.А. Профессиональная мобильность как интегративное качество педагога [Электронный ресурс] / Лапина О.А., Никитина Е.А. - Электрон. текстовые дан. - Иркутск : Иркутский государственный лингвистический университет, 2012. - 142 с.
4. Никитина Е.А. Педагогические условия формирования профессиональной мобильности будущего педагога : дис. канд. пед. наук : 13.00.01/ Елена Александровна Никитина. - Иркутск., 2006. - 204 с.
5. Латуша Н.В. Поняття «Професійна мобільність» у педагогічному аспекті / Н. В. Латуша // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія [зб. наук. праць]. - Вінниця, - Вип. 42, Ч. 2. - С.6-9.
6. Соколова М.Л. Проектирование индивидуальных образовательных маршрутов студентов в вузе : дисс... канд. пед. наук : 13.00.08 / М.Л. Соколова. - Архангельск, 2001. - 202 с.
7. Сушенцева Л. Л. Професійна мобільність як сучасна педагогічна проблема [Електронний ресурс]/Л.Л. Сушенцева -Режим доступу: <http://www.infolibrary.com.ua/libs/stattya/192-profesijna-mobilnist-jak-suchasna-pedagogichna-problema.html>.

REFERENCES

1. Goryunova L.V. Professional mobility of a specialist as a problem of developing education in Russia: dis ... doctor. ped Sciences: 13.00.08 / Liliya Vasilevna Goryunova. - Rostov-on-Don, 2006. -- 337 p.
2. Dridze T.M. Multidimensionality of the social being of a person in the space of communication time / T.M. Dridze // World of Psychology. - 2000. - No. 2. - S. 20-23.
3. Lapina O.A. Professional mobility as an integrative quality of a teacher [Electronic resource] / Lapina OA, Nikitina EA - The electron. text data - Irkutsk: Irkutsk State Linguistic University, 2012. - 142 p.
4. Nikitina E.A. Pedagogical conditions for the formation of professional mobility of a future teacher: dis. Cand. ped Sciences: 13.00.01 / Elena Aleksandrovna Nikitina. - Irkutsk., 2006. - 204 p.
5. Latusha NV The concept of "Professional mobility" in the pedagogical aspect / NV Latush // Scientific notes of Vinnitsa State. ped. to them. M. Kotsyubinsky. Series: Pedagogy and Psychology [Coll. of sciences. wash]. - Vinnytsia, - Vyp. 42, Part 2. - P.6-9.
6. Sokolova M.L. Designing individual educational routes for students at a university: diss ... cand. ped Sciences: 13.00.08 / M.L. Sokolova. - Arkhangelsk, 2001. -- 202 p.

7. Sushentseva L.L. Professional mobility as a modern pedagogical problem [Electronic resource] /L.L. Sushentseva - Access mode: <http://www.info^ibrary.com.ua/libs/stattya/192-professional-mobilnist-jak-suchasna-pedagogichna-problems.html>.

РЕЗЮМЕ

Юзеф Добровольский,

кандидат технических наук, доцент
Национальный авиационный университет

Виктор Добровольский,

кандидат наук с физического воспитания и спорта
Военный институт Киевского национального
университета имени Тараса Шевченка

Олег Заричанский,

кандидат педагогических наук, доцент
Военный институт Киевского национального
университета имени Тараса Шевченка

Особенности структуры профессиональной мобильности преподавателя высшего военного учебного заведения

Определено, что профессиональная мобильность преподавателя высшего военного учебного заведения определяется как способность быстро адаптироваться в различных сферах социально-педагогической деятельности, основанной на стремлении к самореализации, самосовершенствованию и сформированных ключевых компетенциях. Исходя из сущности готовности к профессиональной мобильности преподавателя высшего военного учебного заведения, при определении критериев мобильности необходимо учитывать два аспекта: готовность профессиональная и готовность к активной реакции на проблемные ситуации, способность личности быстро прогнозировать и реагировать. Доказано, что критерием выделения уровней сформированности готовности к профессиональной деятельности преподавателя высшей военной школы стала степень ее целостности, то есть единство качеств личности, деятельности специалиста.

Ключевые слова: курсант; слушатель; структура; профессиональная мобильность; ключевые компетенции; преподаватель высшего военного учебного заведения; критерии; уровни сформированности.

SUMMARY

Yuzef Dobrovolskyi,

candidate of technical sciences, associate professor
National aviation university

Vyktor Dobrovolskyi,

PhD in physical education and sports
Military institute of the Kiev national
Taras Shevchenko university

Oleh Zarychanskyi,

candidate of pedagogical sciences, associate professor
Military institute of the Kiev national
Taras Shevchenko university

Features of the structure of professional mobility teacher of a higher military educational institution

Introduction. *The relevance of the study of professional mobility of a teacher at a higher military educational institution is exacerbated by a rather rapid complication of the tasks of professional activity of teachers and a lack of cadets awareness of the need to acquire professional mobility in the process of professional training; the need for purposeful formation of professional mobility of specialists of higher education institutions.*

Purpose. *It is theoretically possible to substantiate the peculiarities of the structure of professional mobility of a teacher of a higher military educational establishment.*

Methods. *The following methods were used: analysis of psychological and pedagogical literature, synthesis, analogy in combination with induction to determine the theoretical foundations of the professional mobility of a military specialist, its formation in the system of vocational training; generalization and systematization of conceptual theoretical provisions.*

Results. *It is determined that when determining mobility criteria, two aspects must be taken into account: professional readiness and readiness for an active reaction to problem situations, the individual's ability to quickly predict and respond. It is proved that the degree of its integrity, that is, the unity of the personality qualities of a specialist, became the criterion for distinguishing the levels of readiness for professional activity of a teacher of a higher military school.*

Originality. *The essence of the concept of "professional mobility" in relation to the content of the activity of the future teacher of a higher military educational institution as an integrated quality, manifested in the unity of key and professional competences; ability for autonomous professional activity, conscious and flexible management of personality resources, professional behavior; the structure, criteria, indicators and levels of professional mobility of future teachers of a higher military educational institution are highlighted.*

Conclusion. *Thus, it can be noted that in the structure of professional mobility of a teacher of a higher military school, the following components are most often distinguished: activity, adaptability, openness, communicativeness, competence.*

Key words: *cadet; listener; structure; occupational mobility; key competences; teacher of higher military education; criteria; levels of formation.*